

‘Hier dreigt een kans’¹

*De IJsselkogge: materiële en geestelijke verwerking van een
spectaculaire vondst*

door Geraart Westerink

De in de nabije toekomst verwachte zeespiegelstijging was voor Rijkswaterstaat en andere regulerende en uitvoerende instanties een goede aanleiding om de roemruchte vaderlandse strijd tegen het water een nieuwe impuls te geven. Rondom Kampen uit zich dat in het ambitieuze programma Ruimte voor de Rivier IJsseldelta, dat twee belangrijke onderdelen omvat. Het eerste is de aanleg van een zogenaamde bypass, een kunstmatige nevengeul die de IJssel met het Drontermeer verbindt en daarvoor de oude loop van de Reeve gebruikt. In tijden van hoog water zorgt deze nieuwe zijtak voor extra afvoermogelijkheden, waardoor de kans op overstromingen vermindert. In ‘normale’ tijden zou het de recreatie in de IJsseldelta moeten bevorderen (en de aanleiding vormen voor de bouw van een prestigieuze nieuwe ‘waterwijk’). Ontwikkelingen die gemengde reacties hebben opgeroepen.

Het tweede onderdeel omvat de verlaging van het zogenaamde zomerbed van de IJssel, tussen Hattem en het Ketelmeer. Door grootscheepse baggerwerkzaamheden wordt een enorme hoeveelheid zand uit de bedding van de rivier verwijderd waardoor de stroomsnelheid en het waterafvoerend vermogen toenemen. Als bijkomend voordeel kan het gewonnen zand weer worden aangewend voor de aanleg van dijken langs de inmiddels tot Reevediep omgedoopte bypass. Nadeel is de definitieve verstoring van de ondergrond, waardoor het gevaar bestaat dat historische relictten voorgoed verloren gaan. Voorafgaand aan de baggerwerkzaamheden moet de rivierbodem daarom worden onderzocht op de mogelijke aanwezigheid daarvan. Dit alles in het kader van het zogenaamde Verdrag van Malta, dat verordonneert dat bij een verstoring van de ondergrond de verstoorder ervoor zorgt dat eventuele historische resten worden onderzocht en zo mogelijk bewaard. De kosten daarvan komen voor zijn rekening, oftewel: de verstoorder betaalt. Bij Ruimte voor de Rivier is dit dus Rijkswaterstaat. De definitieve destructie

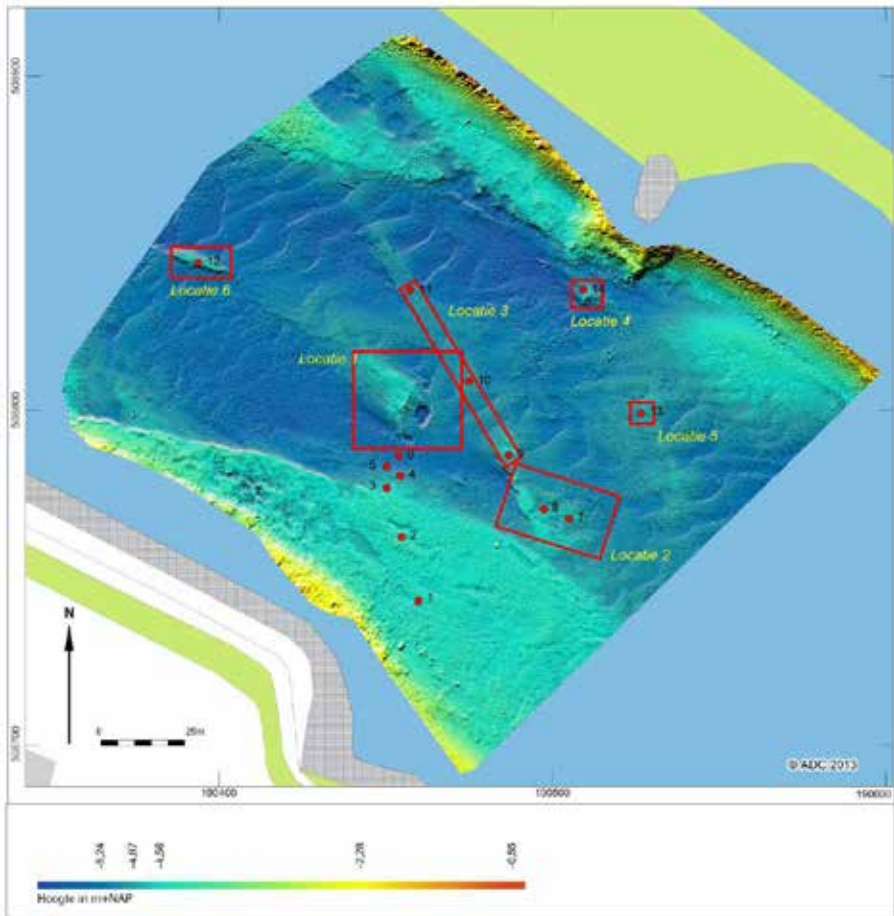
van een eeuwenoud cultuurlandschap boven water is echter niet tegen te houden.

Onderzoek

In 2009 wordt de eerste stap gezet. Het bedrijf Periplus Archeomare, met als projectleider Seger van den Brenk, scant met geofysische meetapparatuur de bodem van de rivier. Er komen tweehonderd opvallende oneffenheden aan het licht. Na een kritische analyse blijven er twintig over die nader onderzoek vergen, waarbij onder meer gebruik wordt gemaakt van geavanceerdere sonarscans en missies met duikers. Juli 2011 blijkt één 'oneffenheid' het wrak van een groot (20 bij 8 meter) en opvallend schip te betreffen, met overnaads geplaatste planken, zeer waarschijnlijk een kogge, mogelijk uit de 14de eeuw. Het enthousiasme is groot. Er wordt gesproken van een wereldvondst. Bovendien zou het een zeldzaam gaaf exemplaar betreffen, dat eerdere vondsten in Bremen (1962) en Antwerpen (2000-2001) in de schaduw stelt. Het zoete rivierwater en de inbedding in rivierklei hebben voor een goede conservering gezorgd. Archeoloog Wouter Waldus, van ADC Archeo-Projecten, het Amersfoortse bedrijf dat het onderzoek leidt, noemt het zijn allerbeste vondst in twaalf jaar. Een vondst die aanvullend onderzoek vergt en veel nieuwe vragen oproept. Welke koggevariant betreft het? Waarom is het schip gezonken? Is er nog lading of inventaris aan boord? Moet het wrak worden gelicht en geconserveerd? En zo ja, waar en hoe? En wie gaat dat betalen?

Locatie

De locatie van de vondst wordt in eerste instantie geheim gehouden, om schatgravers de wind uit de zeilen te nemen. Oktober 2011 beginnen vijf onderwaterarcheologen met hun vervolgonderzoek. Nu wordt ook de locatie bekend gemaakt: midden in de IJssel ter hoogte van de Koggewerf, de nautische nederzetting die ontstaan is rond de tussen 1994 en 1998 nagebouwde Kamper Kogge, het schip dat is gebaseerd op een eerdere koggevondst in de Flevopolder. Nu blijkt er op een paar honderd meter afstand een echte Kamper kogge 'voor de deur' te liggen. Een tastbaar bewijs van de Kamper vloot die in de hoogtijdagen van de Hanze uit honderd schepen bestond. Als het verzonnen was zou niemand het geloven. Het onderzoek bevestigt bestaande conclusies en levert veel aanvullende gegevens op. De staat van het schip blijkt inderdaad uitzonderlijk goed: 'het heeft een grote mate van onderling verband gehouden' (...) 'Sinterklaasavond voor elke archeoloog.'

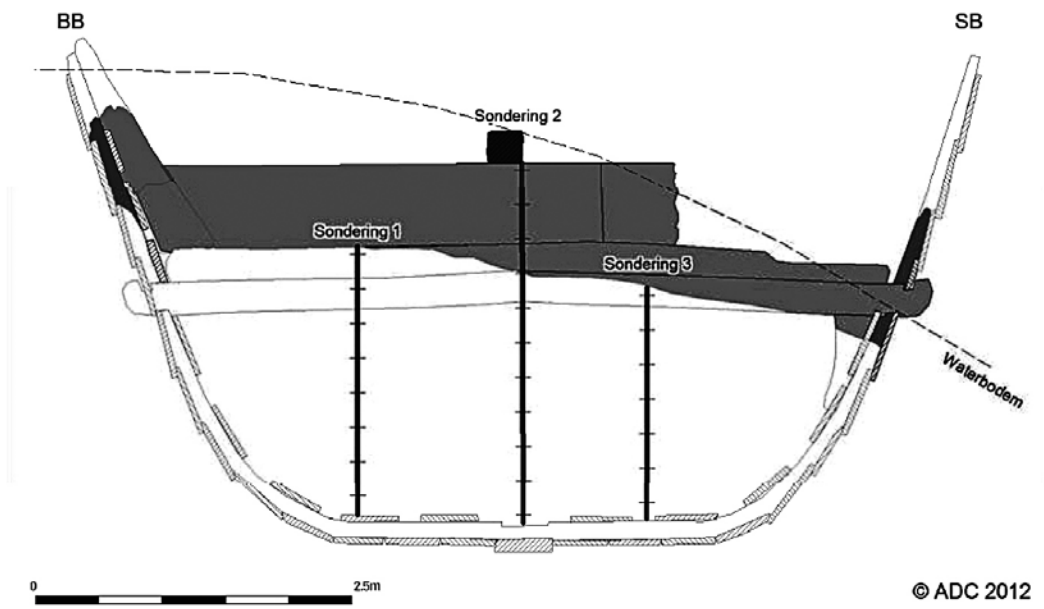

Zomerbedverlaging van de IJssel. Multibeamopname van de omgeving van de IJsselkogge. Afbeelding ADC 2013.

En er liggen nog meer wrakken in de buurt. Was hier een scheepskerkhof gesitueerd? Nog steeds is niet duidelijk waarom het wrak is gezonken en hoe oud het precies is.

Vervolgstappen

Enthousiastelingen beginnen al hardop te denken over een museum, om deze vondst van internationale allure in onder te brengen en verwijzen onder meer naar het museum in het Deense Roskilde, waar een vikingschip

Legenda

 Wegering	 Dekbalk, schot en knie	 Schaarbalk	 Reconstructie dwarsverband
 Huid	 Spant	 Reconstructie gang/weger	

Gereconstrueerde doorsnede van de IJsselkogge, zoals aangetroffen op de bodem van de rivier. Tekening ADC 2012.

wordt getoond dat duizenden bezoekers trekt. Een geweldig visitekaartje voor de Hanzedagen die in 2017 in Kampen plaats vinden. Vertegenwoordigers van de Koggewerf vinden dat het schip koste wat kost voor de stad bewaard moet blijven. Tijdens het onderzoek wordt de vondstlocatie dag en nacht bewaakt. Er sluipt geleidelijk enige realiteitszin in de discussie rond de berging, conservering en presentatie van het wrak, want dat het een uiterst kostbare affaire is (miljoenen) wordt steeds duidelijker en Kampen heeft geen cent. Men begint zich hardop af te vragen of exposeren in de stad wel een realistische optie is. Moet de kogge niet naar Nieuw Land Erfgoedcentrum in Lelystad, of naar het Maritiem Museum in Rotterdam? Of kan het na onderzoek niet gewoon in de rivier blijven liggen? En als het wordt gelicht, hoe moet het worden geconserveerd en wie wordt de eigenaar? Er is weinig ervaring met zo'n groot schip. De gemeente Kampen houdt zich voorlopig op de vlakte. Mocht het wrak worden geborgend dan zijn er twee ver-

schillende conserveringsmethodes in beeld: het volledig onderdompelen in een bad met een kunststofoplossing (PEG) die geleidelijk het hout infiltreert en impregneert. En de - aanzienlijk goedkopere - 'droge methode' waarbij het wrak wordt besproeid met een PEG-oplossing en de luchtvochtigheid geleidelijk wordt gereduceerd, wat eenzelfde resultaat geeft. Dat laatste kan alleen als het schip in uitzonderlijk goede staat is. De duikers worden na het wegzuigen van de bedekkende zandlaag steeds enthousiaster, al is er nog geen spoor van een lading aangetroffen. Een eerste datering luidt '1274', uitzonderlijk vroeg. Ouder dan de beroemde Bremer kogge in ieder geval. Rijkswaterstaat ziet de bui al hangen en tempert het enthousiasme, bang als het is voor de hoge bergingskosten op te moeten draaien. Laten liggen in de IJssel, mogelijk op een andere plek waar het niet in de weg ligt, is haar voorstel, want in 2013 moeten wel de baggeractiviteiten van start kunnen gaan in het kader van Ruimte voor de Rivier, dat zou men bij het koggespektakel bijna vergeten. Archeoloog Waldus pleit voor tentoonstellen van het wrak, net als de Stichting Kamper Kogge. De Gemeente houdt alle opties open.

Middeleeuws watermanagement

Naast de kogge blijken nog een punter en een aak te liggen, beide eveneens van respectabele leeftijd. Het ontbreken van lading versterkt het vermoeden dat de schepen bewust zijn afgezonken, mogelijk als een vorm van middeleeuws watermanagement. Ze zijn in ieder geval niet door een ongeluk of oorlogshandelingen vergaan. In de late middeleeuwen, na de Sint Elisabethsvloeden aan het begin van de 15de eeuw, verminderde het waterafvoerend vermogen van de IJssel, waardoor de monding verzandde en de stad Kampen moeilijker te bereiken was. Mogelijk zijn de schepen toen doelgericht tot zinken gebracht om een rivierarm af te sluiten en de stroming in andere takken te versterken. Een bijgestelde dendrochronologische datering van het hout van de kogge, concluderend dat het is omgehakt in de eerste helft van de 15de eeuw, ondersteunt dit vermoeden. Evenals schriftelijke bronnen in het Stadsarchief Kampen die aantonen dat er in die tijd waterregulerende maatregelen zijn genomen. Al is er misschien een lichte teleurstelling te bespeuren dat de IJsselkogge uit de nadagen van het scheepstype stamt, er valt wel een prachtige link te leggen tussen het middeleeuwse watermanagement en de 21ste-eeuwse maatregelen in het kader van Ruimte voor de Rivier. Een publicitaire bonus die je (alweer) niet had kunnen verzinnen. Behalve van de lading ontbreekt ook ieder spoor van de dekplanken en het opvallende 'kasteel' dat ooit op de achterstevan van

Jan Heinecke presenteert een heruitgave van het koggenummer van *de Rode Ridder* (2013). Foto: Freddy Schinkel. Collectie SNS Historisch Centrum.

de kogge stond. Wel zijn er andere onderdelen bewaard die veel nieuwe, onbekende informatie over de bouwwijze openbaren. En er liggen nog losse vondsten rond het wrak. Talloze resten van netten geven aan dat opeenvolgende generaties Kamper vissers regelmatig in aanvaring met het staketsel moeten zijn gekomen.

Voortschrijdend inzicht

Maart 2013 blijkt dat veiligstellen van het wrak op de bodem van de IJssel niet goedkoper is dan conserveren op het land, vooral omdat het ('de beste kogge ooit') in zo'n goede staat is dat kan worden gekozen voor de goedkope 'droge' methode. Bij berging op de bodem moet onder meer een dure damwand worden geslagen. Het besluit valt om het schip definitief te lichten, al is nog steeds niet duidelijk waar de conservering zal plaatsvinden en waar het schip daarna komt te liggen. Het voornemen biedt ongekende mogelijkheden, maar genereert ook grote problemen. Een lastige spagaat. Of zoals burgemeester Koelewijn realistisch constateert: 'Hier dreigt een kans.' Kampen wil het schip namelijk dolgraag hebben, maar de middelen ervoor

ontbreken (nog). Steeds meer stemmen in de raad vinden echter dat dit niet ten koste mag gaan van andere belangrijke(re) zaken zoals de zorg voor de behoeftigen in de samenleving, waarvoor de verantwoordelijkheid door de Rijksoverheid kort daarvoor grotendeels op het bord van de gemeenten was geschoven. Het eerdere elan en optimisme lijken weg te zakken. Een enkeling pareert het opkomende defaitisme met hoopvolle initiatieven, zoals de heruitgave van een stripalbum van de Rode Ridder rond een Kamper kogge, waarvan de opbrengsten worden afgestaan voor fondsvorming. Ook de Stichting Kamper Kogge en Stichting Stadsherstel beklemtonen het belang van het tentoonstellen van het schip bij de 'thuishaven'. Al pleit Stadsherstel wel voor een goede inpassing van museum of vitrine in de omgeving. Andere Kampenaren hebben het inmiddels over een stapel 'olde plank'n'. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), een belangrijke partij in het geheel, heeft een uitgesproken voorkeur voor conservering van het wrak bij Nieuw Land in Lelystad, waar veel expertise aanwezig is en de benodigde faciliteiten voor handen zijn en dat binnen korte termijn zal worden opgenomen in Batavialand, een nieuw erfgoedpark, dat alle aanwezige maritieme activiteiten gaat bundelen.

Stroop

Via een quickscan brengt de gemeente een aantal expositie- en exploitatiemogelijkheden (en moeilijkheden) voor de kogge in beeld. De Statenfractie van D66 vindt dat Overijssel de kosten moet dragen. Dat is goed voor de economie, de cultuur en de recreatie. De RCE adviseert de provincie, die volgens de Monumentenwet eigenaar is van de kogge, om Kampen het eerste recht van plaatsing te geven. Rijkswaterstaat draagt, volgens de regels van 'Malta', de kosten van het bergen en conserveren. CDA-lid Cor Adema adviseert nu al een koggeteam te formeren die over de toekomst gaat nadenken. Een wijze raad, die dan ook niet wordt opgevolgd. Volgens de quickscan zou het exposeren van de kogge een groei van het plaatselijke toerisme van 10 tot 50 procent opleveren. Voldoende aanleiding voor het uitvoeren van een aanvullend haalbaarheidsonderzoek, waarin de kogge een onderdeel is van een breder Hanzeverhaal en bij voorkeur wordt gekoppeld aan andere plaatselijke bezienswaardigheden. Het College wil daar 30.000 euro voor uittrekken. Als mogelijke locaties worden genoemd: een tijdelijke tent tijdens de Hanzedagen, een vitrine op het Van Heutszplein, het Buitenwachtterrein, een plek bij of op de Koggewerf (de voorkeur van B en W), of een nieuw museum bij het Reevediep. Dat laatste plan gaat tien tot twintig miljoen

euro kosten. De commissie inwoners vindt het haalbaarheidsonderzoek een goed plan. Zij ziet in de kogge een icoon voor Kampen. Ondertussen vraagt de politiek zich steeds meer af of de kosten zullen opwegen tegen de baten. Uiterlijk november 2013 wil Rijkswaterstaat horen wat de Gemeente gaat doen. Het baggeren moet beginnen. De tijd dringt. Er is echter vertraging opgetreden bij de berging en de aanbesteding is nog niet rond. De werkzaamheden worden uitgesteld tot 2015.

Een onderwaterplan duikt op (en verzuipt weer)

Ineens komt een bekende maritiem archeoloog (David Bouman) met een futuristisch nieuw plan op de proppen. De kogge kan in het water blijven, bijvoorbeeld op een locatie in de buurt van de Koggewerf. Er wordt een museum omheen gebouwd, met expositieruimte (multimediaal natuurlijk) en een balustrade die zicht biedt op het wrak. De bestaande, functionerende reconstructie van de Kogge drijft erboven. Zo kunnen bezoekers eerst de originele versie zien en vervolgens met de replica een boottocht maken. Een wereldprimeur! Geen moeilijke toestanden. Niet teveel inhoud. De beleving centraal. Na aanvankelijk enthousiasme over deze nieuwe denkrichting die begin 2014 wordt gepresenteerd blijken er behoorlijk wat haken en ogen aan te zitten, luidt de conclusie van een onderzoek waaraan weer een substantieel bedrag (60.000 euro) is besteed. Op veel fundamentele vragen heeft Bouman geen antwoord. Rijkswaterstaat moet toestemming geven voor een buitendijkse presentatievorm en die is niet waarschijnlijk, want daar zijn strikte veiligheidsnormen aan verbonden, die belemmerend kunnen werken. Het is nog niet duidelijk of een wrak in een aquarium met stilstaand water goed behouden blijft. Moeten er bijvoorbeeld chemicaliën worden toegevoegd? En wat met de financiën? Ook daar is nog geen enkele oplossing voor. De (toen nog) succesvolle en bewonderde 'bedrijvendokter' H. van der Most noemt het plan 'waaninnig' en dat is niet positief bedoeld. Het wordt afgeschoten. Kostbare tijd is verloren gegaan. Rijkswaterstaat, die de eerdere deadline al heeft opgeschoven, wil nu uiterlijk eind mei van de gemeente horen wat haar plannen zijn. Het College kiest nu (noodgedwongen) voor de soberste optie: exposeren van de kogge in een glazen vitrine bij de Koggewerf, naast of als onderdeel van een parkeergarage. Als een voorgoed gebalsemd lijk waar de bewonderaars (en hondenuitlaters) aan voorbij kunnen trekken. De Stichting Koggekwartier, bestaande uit onder meer de Stichting Kamper Kogge en de plaatselijke bedrijven MetaDecor en burowit, heeft meer ambitie en geeft tegengas met een museumplan dat realistischer

is dan dat van Bouman, waarin plaats is voor alle drie gevonden schepen en dat kan worden gecombineerd met een grootschalige parkeergelegenheid. Op de achtergrond wordt - vooral met het oog op de Hanzedagen - inmiddels gewerkt aan plannen voor een ingrijpende reconstructie van de Koggewerf. Een activiteit die los staat van de expositie van de IJsselkogge, wat inmiddels de vaste naam van het wrak is geworden, onder meer om verwarring met de varende reconstructie, de 'Kamper Kogge', te voorkomen. Er is al een budget voor gereserveerd. Rijkswaterstaat is ondertussen bezig met de aanbesteding van de lichting. Burgers worden gevraagd daarover in een vroeg stadium mee te denken, evenals bedrijven die interesse hebben in de klus.

Kantje boord

De deadline van Rijkswaterstaat (1 juni 2014) nadert. Nog is de gemeente er niet uit. Lelystad ruikt zijn kansen. Ook Harderwijk toont interesse. Rijkswaterstaat treedt met deze partijen in overleg. Kampen hikt vooral aan tegen de structurele kosten van 100.000 euro per jaar, die plaatsing van de kogge in de thuishaven zou kosten. En dat is nog maar voor de soberste (vitrine) variant en exclusief subsidies. Met moeite weet de burgemeester de commissie inwoners tot een positief oordeel te verleiden. De provincie belooft een (kleine) financiële tegemoetkoming. De deadline verstrijkt. De plannen voor de parkeergarage bij de Buitenhaven, die nauw samenhangen met de plannen rond de Kogge(werf) zijn ondertussen vereenvoudigd. Er zit gif in de grond, waardoor de kosten voor de voorziene 'meerdekse' oplossing uit de hand lopen. Door de versobering worden de structurele lasten lager. Dit voordeel kan worden gebruikt om een deel van het jaarlijkse 'koggetekort' te dekken (dat daardoor afneemt van 108.000 naar 70.000 euro per jaar). De raad krijgt het idee dat de parkeergarage als ruilmiddel wordt ingezet, wat tot ergernis en verwarring leidt. Was er niet juist meer parkeerruimte nodig voor de bezoekersstromen die de kogge zou trekken? Het sentiment in de raad, dat al niet zo best was, verslechtert nog meer. Het beïnvloedt de stemming van 13 juni als het Salomonsoordeel over behoud van de kogge voor Kampen moet worden geveld. Een meerderheid lijkt tegen te gaan stemmen. Door interventies van de burgemeester, GroenLinks en de SP (waarvan de fracties verdeeld dreigen te raken) wordt het definitieve besluit drie weken uitgesteld. Een periode die kan worden gebruikt om naarstig te zoeken naar oplossingen. Want het is duidelijk dat een aantal partijen in de raad wel kan leven met een structureel tekort van 50.000 (in plaats van 70.000) euro. De hele gang van zaken getuigt van een nogal visieloze en kortzichtige kruid-

niersmentaliteit voor zo'n belangrijke beslissing. De jongeren van het CDA kunnen het niet aanzien en starten een petitie om de kogge te behouden. De uiteindelijke redding komt van de nieuw opgerichte Stichting Vrienden Koggekwartier Kampen. Zij stelt zich garant voor het onderhoud: een besparing van 25.000 euro, waardoor de 'acceptatiegrens' van 50.000 euro in zicht komt. Dat het kan verkeren, blijkt tijdens de raadsvergadering van 3 juli. Een overgrote meerderheid stemt voor behoud. Alleen de SGP is tegen. Een kogge is tenslotte geen ark. Het schip lijkt gered voor Kampen. De Vrienden van het Koggekwartier benadrukken nog eens hun museumambitie en willen ook de aak en de punter claimen. De pers signaleert de wonderlijke mentaliteitsommezwaai: 'Er is iets veranderd in de samenleving. Er is enthousiasme.' Het initiatief van de Vrienden heeft het zij doen keren.

Aanloop

Rijkswaterstaat zit ondertussen niet stil. De berging wordt nauwgezet voorbereid, met de hulp van een team van internationale experts, waaronder de adviesbureaus Infram uit Marknesse en Vestigia uit Amersfoort. Het karwei moet voor februari 2016 zijn voltooid, omdat dan de baggerwerkzaamheden beginnen. De kogge zal definitief in Lelystad worden geconserveerd. Het contract met Batavialand is getekend. Dit hele proces duurt zeker een paar jaar en kost minimaal 750.000 euro. Daarna wordt het tentoongesteld, als de staat tenminste goed genoeg is. De RCE wordt de waarschijnlijke eigenaar, want de provincie Overijssel heeft geen interesse. Kampen krijgt het in bruikleen.

Een aannemerscombinatie onder de naam Isalacogghe gaat de berging verrichten. Ze bestaat uit drie bedrijven: ADC ArcheoProjecten uit Amersfoort, dat garant staat voor het archeologisch onderzoek, Baars-CIPRO uit Lijnden, dat de duikactiviteiten coördineert en HEBO Maritiemservice uit Zwartsluis, dat de constructies bouwt en levert die nodig zijn voor de berging. Waarschijnlijk zal dat eind december 2015 gebeuren, na drie maanden onderzoek en de plaatsing van de kooi/hijsmand van 50 ton, waarin de kogge moet worden opgetakeld en vervoerd. Om de werkzaamheden mogelijk te maken komt er een groot scherm in de rivier dat de duikers beschermt tegen de sterke stroom. Zonder die voorziening zouden ze in horizontale positie hun werk moeten doen. Eerst worden zand en klei uit het wrak gezogen. Dan worden er 3D-opnames gemaakt en de vondsten ingemeten. Met een ingenieuze methode met 'spuitlansen' zuigt men 'gangen' onder het houtwerk waardoor kabels worden geleid, die het wrak bij het optakelen on-

Bestuurswisseling bij de Stichting Kamper Kogge. Links Arjen Hendriks, rechts Rob Alferink. September 2015. Foto: Freddy Schinkel. Collectie SNS Historisch Centrum.

dersteunen. Deze zijn bevestigd aan de metalen kooi met steunbalken, die de kogge omringt. Het wrak weegt ongeveer 50 ton. Eerst zullen echter de aak en de punter worden gelicht. In september verschijnt een werkplatform in de IJssel voor het Gat van Seveningen, als basis voor de bergingsactiviteiten. Het is goed zichtbaar vanaf de Koggewerf. In de Taveerne daar vindt op 8 september de kick-off plaats. Op 15 september volgt de eerste 'afdaling'. Er zijn vijf duikers actief, die soms twaalf uur achtereen werken. Eerst worden losse onderdelen verwijderd en gefotografeerd. Geleidelijk zal de kogge haar geheimen prijsgeven. Ondertussen steekt een hardnekkig gerucht de kop op dat het schip nooit in Kampen terug zal keren, wat door de burgemeester glashard (en met argumenten) wordt ontkend. Er is een akkoord met het RCE opgesteld. Wel is inmiddels duidelijk dat de kogge te groot is voor plaatsing bij de Buitenhaven. Een 'hondenpoepveldje' aan de Noordweg is een alternatief. De Stichting Kamper Kogge, wiens voorzitter Rob Alferink na acht jaar wordt opgevolgd door Arjen Hendriks, blijft echter voor een

BerGING van de aak. Oktober 2015. Foto: Freddy Schinkel. Collectie SNS Historisch Centrum.

ambitieuze museumopzet pleiten, met ruimte voor alle drie de schepen, mogelijk gefinancierd met behulp van Europese fondsen.

Doelbewuste tewaterlating

De eerste vondstgegevens worden openbaar. Ondanks het ontbreken van lading treffen de duikers veel goed bewaarde scheepsdetails aan, zoals de zogenaamde 'knie' en een mastverstevigingsconstructie met ijzerwerk, die veel nieuwe informatie over het scheepstype geven. Verrassend is ook de context van de vondst. De drie schepen zijn vlak bij de toenmalige oever van de rivier afgezonken. Die lag ooit honderden meters verder van de stad, veel meer richting Seveningen. De IJssel was toen veel smaller en de stroom ervan liep heel anders. Kaarten uit deze periode zijn er helaas niet, maar het eerder geopperde idee van middeleeuws watermanagement lijkt te kloppen. Op 29 september komt de 'punter' uit het water, met behulp van een soort brancard. Een vergelijkbare methode zal worden toegepast bij de kogge. De punter is 13 meter lang en zes eeuwen oud. Hij is gelukkig niet gebroken tijdens de berging, waar men bang voor was. Honderd nogal timide toeschou-

wers zien het schip boven water komen. Al snel spreken deskundigen hun twijfels uit over de duiding van de vondst. Het relict lijkt helemaal niet op een punter, daarvoor is het te groot en te zwaar. Bovendien zijn de planken overnaads bevestigd. Het is eerder een klein vrachtschip. Wel is het uniek in zijn soort! In de 'punterachtige' wordt een pelgrimsinsigne aangetroffen uit de tweede helft van de 15de eeuw, van een zogenaamd 'Miraculeus Mariabeeld', afkomstig uit Amersfoort. De punter is in minder goede staat dan gehoopt. Dat komt onder meer doordat de verbindingstukken zijn vergaan, wat het geheel nogal fragiel maakt.

Bijvangst

Op 16 oktober zal de aak worden gelicht en geborgen. Een lastig karwei, omdat het schip zich deels onder de kogge bevindt. De eerste poging mislukt. De tweede (binnen zes dagen) slaagt. Er kijken enkele tientallen toeschouwers mee. Ze zijn niet onder de indruk: 'ouwe troep', 'kan zo op de brandstapel', zijn uitspraken die de verslaggever van *de Stentor* optekent. En er is inderdaad wel wat verbeelding nodig om in de grillige verzameling houten onderdelen een schip te herkennen. De boorden en spanten zijn tijdens de lichter losgekomen, maar wel in verband gebleven, waardoor reconstructie ervan mogelijk blijft. Ook zijn er andere opvallende zaken gevonden: middeleeuwse beschoeiing en paalresten van de oude oever uit de Hanzetijd, een tweede pelgrimsinsigne van een Miraculeus Mariabeeld en een visfuik. Maar het meest opmerkelijk zijn de prehistorische vuurstenen werktuigen en een stuk gereedschap van hertengewei, die waarschijnlijk zijn verspoeld van een nabijgelegen oudere woonplaats en die getuigen van menselijke aanwezigheid (jagers-verzamelaars) van ver voor de Hanzetijd. In combinatie met de prehistorische vondsten die werden gedaan in het tracé van de bypass (Reevediep) maken ze duidelijk dat het gebied van Kampen en omgeving veel eerder en intensiever was bewoond dan tot dusverre bekend en aangetoond. De wrakken hebben als een fuik de aangespoelde objecten opgevangen. In korte tijd is de geschiedenis van Kampen met een paar duizend jaar 'verlengd'. Mede dankzij de kogge! De staat van het hout van de aak biedt bij nadere inspectie goede hoop voor het nog te bergen spektakelstuk. De eerder gevonden punter blijkt op een kleine kogge te lijken. Op 4 november wordt eindelijk de intentieovereenkomst getekend die de komst van de kogge en - als de kwaliteit dat toelaat - ook de andere twee schepen naar Kampen bevestigt, al is dat laatste geen verplichting.

Uitstel

Inmiddels is duidelijk dat berging van de ‘grote’ kogge in december 2015 niet lukt. Jammer voor de organisatoren van Kerst in Oud Kampen, die op een extra publiekstrekker hadden gehoopt. De totale kosten van de hele operatie worden inmiddels geschat op ongeveer vijf miljoen euro. In Lelystad is men al druk bezig met de bouw van een hal van 35 bij 15 meter, de ‘couveuse’, waarin de kogge zal worden behandeld. Het enthousiasme daar is groot. ‘Een geschenk voor Kampen, voor Nederland, voor de wereld’, luidt het. ‘Een vondst van eens in de dertig jaar.’ Eerder aangetroffen koggen (34 tot dusverre, waarvan 17 in Nederland) waren allemaal grotendeels vergaan of uit elkaar gevallen. Hier is de hele romp nog intact. Belangrijke betrokkenen bij de operatie zijn Benno van Tilburg, locatiemanager van het depot van het RCE in Lelystad en Laura Koehler, hoofd conservering. Zij zullen zich tijdens het droogproces, dat wel eens vijf jaar zou kunnen gaan duren, over de kogge ontfermen.

Het uitstel van de berging, tot januari 2016, wordt onder meer veroorzaakt door vertraging bij het aanbrengen van de hijsconstructie en door de onverwachte vondsten. ‘Zorgvuldigheid voorop’, is het motto van archeoloog Wouter Waldus. Terecht. Op 18 november maakt hij melding van de ontdekking van een soort kombuis aan boord van de kogge, met een koepeloven (die lijkt op een pizzaoven) waarvoor Nederlandse tegels en kloostermoppen uit de 14de eeuw zijn (her)gebruikt, ‘een wereldvondst’ volgens hem. Hieruit blijkt dat de bemanning tijdens de vaart zelf vers brood bakte. Een verrassing, omdat men dacht dat de kogge voor het afzinken volledig was ontmanteld. Blijkbaar had men het niet de moeite gevonden de tweedehands stenen en tegels te verwijderen. Al droeg hun gewicht er zeker toe bij dat het afgezonken wrak beter werd verankerd. Ook is een deel van de houten binnenwanden van de kogge nog intact. De drie schepen liggen haaks op de oude oever, in een oude vaargeul. Waldus verwacht zelfs resten van huizen aan te kunnen treffen in de buurt, als onderdeel van een ‘verdrongen’ middeleeuws landschap. Het schip is na 1399 gebouwd en mogelijk omstreeks 1420 of later tot zinken gebracht. Het waterpeil van de rivier lag toen waarschijnlijk 4 meter lager.

Eindelijk

Het is 2016. De spanning stijgt. Ook januari blijkt te vroeg. Als D-day geldt nu 10 februari, als het weer het toelaat. Er zijn al enkele containers vol losse vondsten geborgen. De lichter gaat waarschijnlijk de hele dag duren. Het

Archeoloog Wouter Waldus op de Koggewerf met een aantal bij de berging gedane vondsten. November 2015.

Foto Freddy Schinkel.
Collectie SNS Historisch Centrum.

wrak verkeert in goede staat en is ‘in verband’, maar tijdens de werkzaamheden en eenmaal boven water nemen de drukkrachten aanzienlijk toe en bestaat het gevaar dat het geheel alsnog uit elkaar valt. Ook het vervoer naar Lelystad is niet zonder risico’s.

De mediahype wakkert ondertussen stevig aan. Het is al lang geen lokaal evenement meer. Zelfs CNN maakt zijn opwachting in Brunnepe, waar het tafereel zich af gaat spelen. Daar blijft men (vooralsnog) nuchter. Anticiperend op de verrijzenis van het wrak meldt burgemeester Koelewijn dat tentoonstellen in de voorgestelde vitrine slechts een terugvaloptie was om Rijkswaterstaat te verleiden de kogge aan Kampen toe te wijzen. Maar ook die minimale expositievariant zal zeker 500.000 euro kosten. Het oprichten van een museum vergt echter een veelvoud daarvan.

Eindelijk is het zover. Vanaf 12.00 uur is de Koggewerf open voor publiek.

De publieke belangstelling aan de kadde, waar de kogge enkele dagen voor vertrek naar Lelystad werd getoond. Februari 2016.
Foto: Freddy Schinkel. Collectie SNS Historisch Centrum.

Op de dijk staat de apparatuur van de verschillende zendgemachtigden. Via internet is een livestream te volgen van de lichterij. Een duizendkoppige menigte verzamelt zich op dijken en kades. Boten en bootjes en zelfs drones cirkelen om het platform heen. Een heel verschil met de aandacht tijdens eerdere activiteiten. Waarmee weer eens wordt aangetoond hoe groot de opzweepende werking van de (sociale) media kan zijn en hoe gemakkelijk een mens te beïnvloeden is. Waar eerst nog sprake was van kogge-scepsis, is die nu omgeslagen in plankenkoorts.

De lichterij is de voorafgaande maanden minutieus voorbereid. Een computersysteem stuurt veertig motoren aan die tijdens de lichterij de balans bewaren. De kogge lijkt nog voor zeker 70 procent intact! Uiteindelijk verloopt het allemaal ongekend snel. Als het wrak boven water komt klinken vier saluutschoten. Het heeft maar een paar uur geduurd om het voor het eerst na bijna zes eeuwen weer in de buitenlucht te krijgen. Al is er nog weinig van te zien. Een aantal wanden schermt de kogge af voor het publiek, dat echter laaiend enthousiast is. De collectieve getuigenis van deze historische gebeurtenis neemt niemand ze meer af en veroorzaakt een bijzonder gevoel

van saamhorigheid. Tijdens de lichterding is het droog gebleven. Kort na de 'finale' begint het echter te regenen. Het publiek verspreidt zich over de stad. Een enkeling trotseert het weer om nog even ter plekke na te praten en na te genieten, of zoekt een droog toevluchtsoord, bijvoorbeeld op de Kogge-erf, waar altijd spraakwater is. De koggelichterding gaat de hele wereld over. Tientallen zenders brengen het als groot nieuws. Op Twitter - weliswaar het vluchtigste medium ooit - is het trending topic. De kogge is wereldwijd 'famous for 15 minutes', zo niet langer.

Op het koggespek

Het schip kan echter niet meteen worden getransporteerd. Eerst moet het worden gezekerd en beschermd voor de reis naar Lelystad. Dat duurt een paar dagen. Besloten wordt om de hele constructie naar de IJsselkade te varen, voor het Van Heutszplein, waar het publiek de spectaculaire vondst, ontdaan van doeken en schermen, van dichtbij kan zien.

Het blijkt een geweldig goed idee. Het schip trekt drommen bezoekers uit het hele land en zelfs van daarbuiten. Sommige enthousiastelingen zijn er niet weg te slaan. Er ontstaat een hechte groep kogge-groupies. Een deel van de IJsselkade wordt afgesloten voor het verkeer. De middenstand speelt in op de hype met speciale producten, (of bestaande producten die tijdelijk een nieuwe naam krijgen). Talloze toeristen verlaten de stad met koggechocolaatjes en koggespek, of eten nog even een koggepannekoek voordat ze naar huis gaan (die is nog net niet gebakken in de aan boord aangetroffen oven).

Toch lijkt het alsof de stad enigszins is overvallen door al die aandacht. Instanties die de bezoekers met open armen hadden moeten ontvangen en van informatie voorzien en die soms zelfs speciaal voor stedelijke promotie-doeleinden in het leven zijn geroepen laten het opvallend afweten. De marketingmachine hapert. Zo is er bijvoorbeeld geen reclamemateriaal beschikbaar over de Hanzedagen van 2017. Een gemiste kans. De vrijwilligers (!) van de Stichting Kamper Kogge, proberen zoveel mogelijk de honneurs waar te nemen, en maken lange dagen. Hun enthousiasme is aanstekelijk en maakt veel goed.

Liggend op een paar meter afstand van de kade, waar het een aantal dagen langer moet blijven dan gepland, is het schip bijna tastbaar. Nu valt goed op dat de achtersteven behoorlijk beschadigd is. Dat schijnt tijdens een proeflichting te zijn gebeurd, een feit dat enigszins onder het tapijt wordt geveegd. Het maakt de vondst niet minder indrukwekkend en vertroebelt evenmin het enthousiasme over de verder ongekend goede staat. Bovendien

De middenstand doet goede zaken tijdens de 'koggeshow' aan de IJsselkade bij het Van Heutszplein. Chocolatier Roel van Gelder toont koggeproducten. Februari 2016. Foto: Freddy Schinkel. Collectie SNS Historisch Centrum.

schijnt restauratie van de steven mogelijk te zijn. Er blijken opvallend grote overeenkomsten te zijn tussen de varende kogge-reconstructie uit de jaren negentig en het recent uit de klei getrokken origineel, soms tot in de kleinste details. Al is de IJsselkogge wel van een jongere generatie.

IJsseldelta Marketing schat de publicitaire waarde van de koggelichting op 1,3 miljoen, een bedrag dat bij assertievere anticiperende acties ongetwijfeld nog veel hoger had kunnen zijn!

Lelystad

Op 18 februari 2016 wordt het schip uitgezwaaid. De kapitein van de duwboot krijgt symbolisch een retourtje Kampen overhandigd, om te benadrukken dat de stad de kogge terug verwacht, al is het over een aantal jaren. Er wordt geopperd om de Kamper Ui(t)dagen alvast om te dopen in Koggedagen. De fanatiekste kogge-groupies volgen de vaartocht naar Lelystad op de voet, alsof ze er zeker van willen zijn dat er onderweg geen andere afslag

Reijer van 't Hul met het retourticket Kampen-Lelystad, dat bij het vertrek van de kogge naar Lelystad aan de kapitein van de duwboot werd overhandigd. Februari 2016. Foto: Freddy Schinkel. Collectie SNS Historisch Centrum.

wordt genomen. In het Maritiem Depot van het RCE wordt het bij aankomst op 19 februari geplaatst in de speciaal gebouwde loods. Daar zal het verder worden onderzocht en geconserveerd. Via een balustrade kunnen bezoekers het wrak van boven bekijken. Ook komt er een begeleidende tentoonstelling en zullen er rondleidingen worden gegeven. Lelystad plukt dus direct de vruchten van de kogge vondst. Voor Kampen zijn de druiven (voorlopig) zuur. Het zal nog niet eenvoudig worden het wrak na de jarenlange 'verbanning' weer terug in de stad te krijgen. Al heeft de kortstondige hype wel duidelijk gemaakt hoezeer de kogge het publiek aanspreekt en hoeveel waarde het schip kan hebben voor de stad.

Het speculeren over een definitieve 'rustplaats' wordt vervolgd, want veel duidelijkheid is er (nog steeds) niet. De Kamper koggewerf zal de komende jaren een transformatie tot Maritiem Erfgoedcentrum IJsseldelta ondergaan, waarbij verschillende instanties hechter zullen gaan samenwerken. Een aantal belendende woonhuizen zal een horecafunctie krijgen. De Bui-

Burgemeester Koelewijn toast in Lelystad met een glaasje koggebitter op de (ooit) verwachte terugkeer van de kogge naar Kampen. Februari 2016. Foto: Freddy Schinkel. Collectie SNS Historisch Centrum.

tenhaven is alleen nog bestemd voor museale schepen. Voor de kogge is op het eigen territorium geen plaats.

April 2016, in de Nationale Museumweek, vinden in Lelystad de eerste rondleidingen plaats. Er is nog veel te doen. Op de bodem van de kogge is een laag zand van 20 centimeter blijven liggen, die moet worden verwijderd. Om het schip toegankelijk te maken voor archeologen is een steiger nodig. De bouw daarvan loopt uit. In juni is het onderzoek nog niet gestart. Kampen moet het doen met een documentaire van een half uur in de Stadsgehoorzaal. *Het mysterie van de IJsselkogge* bezorgt veel mensen echter kippenvel. In positieve zin gelukkig.

Voortgang

Juni 2016, terwijl er in Lelystad aan de steiger wordt gebouwd, vindt in Kampen een werkconferentie plaats over de (nog steeds) te bepalen ideale locatie voor het 30 meter lange, 8 meter brede en 4 meter hoge wrak en over de vorm waarin het moet worden geëxposeerd. De meeste al eerder genoemde

opties passeren weer de revue, maar verder dan de sobere vitrinevariant op het poepveldje bij de Noordweg, die al geruime tijd circuleert, als de (financieel) meest realistische oplossing komt het niet, ondanks spectaculaire nieuwe ideeën voor bijvoorbeeld het oude Almere College aan het Engelenbergplantsoen als podium. Het RCE, eigenaar van kogge, punter en aak, laat voorzichtig doorschemeren dat presentatie in een bestaand oud gebouw het beste past in haar 'hergebruikvisie', maar doet verder geen gerichte uitspraken.

De zandlaag van de kogge is inmiddels verwijderd en levert geen bijzondere vondsten op, behalve talloze als mikado losliggende planken. Het wrak blijkt vaak gerepareerd. Er is mos als breeuwsel gebruikt. De conditie is geweldig. Er kan nu zonder twijfel worden gesproken over de best bewaarde kogge ooit. Wel wordt duidelijk dat er nog veel problemen te overwinnen zijn en dat de conservatie mogelijk langer zal duren dan verwacht.

Terwijl in Lelystad het enthousiasme nog steeds groeit, neemt in Kampen de koggekoorts langzaam af, nu er niets meer te zien is. Ondanks veel gepraat en gespeculeer zijn er geen concrete vorderingen. Aan fondsvorming, in wat voor vorm dan ook, wordt weinig of niets gedaan. En dat er een fors bedrag nodig is als bruidsschat om de kogge terug te krijgen is duidelijk. Inmiddels verstrijkt de tijd. In juni 2017 vinden de Hanzedagen plaats, een kostbaar, kortstondig en vluchtig evenement, dat veel geld, aandacht en energie vergt van personen en instanties die zich eigenlijk hadden moeten (en waarschijnlijk ook willen) inzetten voor de kogge, die daardoor (tijdelijk) op een zijspoor komt. Het ironische feit doet zich dus voor dat een evenement, dat juist bedoeld is om het glorierijke verleden van Kampen in het internationale spotlicht te zetten, uiteindelijk de kansen voor behoud van het fraaiste relict uit die tijd mogelijk kan doen slinken.

Als compensatie voor het ontbreken van de echte IJsselkogge zal tijdens de Hanzedagen een 3D-model ervan worden getoond. Mogelijk doet dat de betrokkenen, geïnteresseerden en belanghebbenden eraan herinneren dat er nog veel moet gebeuren voordat het echte schip definitief in Kampen ligt, om daar de glorie van de stad tot in lengte van jaren uit te uitstralen, in plaats van een paar dagen.

Dit artikel is gebaseerd op honderden krantenverslagen uit met name *de Stentor*, aangevuld met stukken uit *de Brug* en *Kampen.nl*. Ze werden op consciëntieuze wijze verzameld door Remy Steller en geheel belangeloos ter beschikking gesteld voor dit artikel, dat vooral een chronologisch

verslag van de gebeurtenissen geeft, zonder (wetenschappelijke) duiding van de ontwikkelingen door de auteur.

Noot

1. Uitspraak van burgemeester B. Koelewijn, die zich al in een vroeg stadium het dilemma realiseerde dat zou kunnen ontstaan tussen de potentiële moeilijkheden en mogelijkheden van de vondst voor Kampen.